
FEJEZETEK KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET- EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

A szerb kérdés a magyar országgyűlésben, 1690–1918

Dejan Mikavica, az Újvidéki Egyetem történelem tanszékének vezetője több mint egy évtizede kutatja a magyarországi szerbek újkori történetét. Az utóbbi években több könyvet publikált a vajdasági szerbek jogállásáról (A Szerb Vajdaság a Habsburg-monarchiában 1690–1920. A Dunától és Szávától északra lakó szerbek állam- és autonómiaeszméje, 2005), illetve a szerbek kiemelkedő politikusairól: Svetozar Miletićről (2006), Mihailo Polit Desančićről (2007), Laza Kostićról (2011). Emellett közreműködött Miletić írásainak kiadásában. Legújabb könyve a magyar törvényhozásnak a szerb kérdéshez fűződő viszonyát vizsgálja, illetve a szerb nemzetiségű képviselők tevékenységét mutatja be a magyar országgyűlésben. A több évszázadot – a szerbek újkori betelepülésétől a történelmi Magyarország felbomlásáig – átfogó kötet kronologikus rendben halad, az egyes fejezetek kezdő- és végdátumait a szerbek helyzetében bekövetkező változások adják, ily módon a periodizáció természetesen eltér a megszokott magyar korszakolástól (Egyenlőség és diszkrimináció, 1690–1848; Állam az államban, 1848–1860; Kiegyezés és felségárulás, 1860–1876; A legyőzöttek diadala, 1876–1918).

Az osztrák–török háborúk idején (1683–1699) a szerbség számos privilégiumot kapott a bécsi udvartól, amelyben garantálták a szerbek személyes szabadságát, a pravoszláv vallás gyakorlásának szabadságát, az ortodox egyház belső rendjének tiszteletben tartását, valamint azt, hogy a szerbek saját, önkormányzattal rendelkező intézményeket hozhatnak létre. Különös jelentőségű volt az 1690. augusztus 21-i privilégium, amelyet I. Lipót császár adott III. Arsenije Čarnojević (Csarnojevics Arzén) érseknek. A privilégiumot a szerbek kérésére adták ki (a magyar kancellária is megerősítette december 11-én), és ebben a szerbeket nemzetnek (*natio Rasciana*) ismerték el. Ennek értelmében szabadon választhatják érsekeiket, aki az egyház és a nemzet egyházi és világi vezetője, emellett használhatják régi kalendáriummukat; a kolostorok és a templomok, illetve bizonyos világi javak szintén

az érsek fennhatósága alá kerültek. A császár Jovan Monasterliját (Monaszerly János) alvajdának nevezte ki. Az újabb privilégium (1691. augusztus 29.) pedig kivonta a szerbeket a magyar vármegyék és a magyar országgyűlés joghatósága alól. Pátensek intézkedtek arról, hogy a szerbek nem tartoznak a földesúri, illetve vármegyei joghatóság alá, valamint nem kötelesek tizedet fizetni, az egyházi adót a pravoszláv egyháznak kell szolgáltatniuk (1695. március 4., 1698. június 16., július 1., 1699. március 2., július 21.). Ezek a privilégiumok jelentették a szerb mint egyenlő politikai nemzet létének alapjait.

A magyar és a horvát nemesség véleménye szerint a Habsburg-uralkodóknak köszönhetően a határörvidéken és egyéb területeken a szerbek különleges társadalmi státuszt élveztek, amit a nemesség illegitimnek tartott. A magyar országgyűlések (1708, 1723, 1729) nem foglalkoztak a szerbek panaszaival, a szerbek kérése ellenére – attól való félelmükben, hogy állam jön létre az államon belül – nem foglalták törvénybe a privilégiumokat. Uralkodása elején Mária Terézia is megerősítette a szerbek privilégiumait, a Dunai, Tiszai, valamint a Maros menti Határörvidék felszólításával és a területek beolvasztásával a megyerendszerbe azonban a szerbek sokat veszítettek pozíciójukból. Uralkodása második felében a császárnő tovább folytatta a szerbek magyar joghatóság alá, a megyék és a városok, illetve az országos magyar hivatalok alá rendelését (Magyarországon az udvari kancellária, a határörvidéken az udvari haditanács alá). Regulamentumaiban (1770, 1777) megfosztotta a metropolitát világi hatalmától, kimondta, hogy a szerbek csak egyházi ügyekben függenek a szerb egyházfőtől, megszüntette az Illír Udvari Deputációt, iskolareformjával pedig beleavatkozott a szerb iskolarendszerbe és megsértette az oktatás autonómiáját. Ezekkel az intézkedésekkel a császárnő a magyarok számára tett engedményeket.

A XVIII. század utolsó évtizedében a szerb nemzeti törekvések megfogalmazását több tényező serkentette, illetve befolyásolta, így például a jozefinista reformok, valamint az osztrák–török háborút lezáró szisztovói béke (1791), melynek értelmében Belgrád török kézen maradt. A II. József nyelvrendelete ellenében meginduló, a magyar nyelv használatának kiterjesztését célul tűző mozgalom, az 1791. évi, a magyar nyelv használatáról szóló törvény, valamint a *natio Hungarica* értelmezése fokozta a bizalmatlanságot a szerbek és a magyarok között. Az 1790-es országgyűlés csak a pravoszláv vallás és egyház szabadságát volt hajlandó elismerni, a szerb nemzet egyenjogúságát, illetve a szerb privilégiumokat azonban nem (1791:27. tc., 1792:27. tc.).

A következő országgyűlések, különösen az 1830–40-es években kiterjesztették a magyar nyelv használatát, több területen kötelezővé tették annak ismeretét, a latint számos esetben felváltotta a magyar, mindezt a szerbek diszkriminatívnak vélték. Leginkább pedig azt a törekvést, hogy az anyakönyveket és az egyházi dokumentumokat a szlavено-szerb helyett magyarul vezessék. 1832-ben Stevan Stanković budai püspök tiltakozott is I. Ferencnél, 1843-ban pedig Josip Rajačić püspök szólalt fel a szerb egyházi, politikai egyenlőség érdekében.

A magyar reformellenzék sem mutatott megértést a nemzeti demokratikus törekvések iránt. A magyar nemzet- és államfelfogás a történeti joron alapult, amely szerint egy államban csak egy politikai nemzet létezik. Ez sok tekintetben a korábbi feudális nemzetfelfogásra emlékeztet. Eszerint a nem magyarok igényei a kulturális autonómia és a liberális polgárjogok keretei között valósulhatnak meg, a másnyelvűség nem jelent alapot kollektív jogokhoz. A kollektív jogokra olyképpen tekintettek, hogy az az ország területi egységének és a magyar nemzetnek a felbontásához vezet. Franciaország és az Egyesült Államok példájából kiindulva, mely országokban megvalósult az egy politikai nemzet eszménye, támogatták az asszimilációt. Az asszimilációs törekvések a szerbek esetében komoly akadályokba ütköztek, mivel ők összefüggő területeken éltek, iskolai-egyházi autonómiával, a határörvidéken különleges jogállással rendelkeztek és megőrizték szilárd nemzeti tudatukat.

A politikai egyenlőség, a szerb mint nemzet elismerésének hiánya az ellentétek kiéleződéséhez, fegyveres harchoz vezetett 1848–49-ben. 1848-ban gyorsan világossá vált, hogy a magyar politikai mozgalomban a nemzeti, függetlenségi törekvések határozottabb támogatást nyernek az agrár- és szociális kérdésekkel szemben. Az elnyert politikai, nemzeti jogok csupán a magyarokra vonatkoznak. Azzal, hogy az ország lakosságának többségét nem magyarok alkotják, a forradalom irányítói nem számoltak, a magyar államiság folytonosságának biztosítása érdekében a nem magyarok nemzeti jogait nem tartották tiszteletben. A szerbek az 1848. tavaszi események során kollektív jogaik meglétének bizonyítékaiként privilégiumaikra hivatkoztak. Március 17–19-én 17 pontos programot állítottak össze, amelyben összefoglalták nemzeti és társadalmi követeléseiket. Reményüket fejezték ki, hogy a magyar kormány hamarosan elismeri, hogy a nemzetiségek egyenlő jogokkal rendelkeznek, és tiszteletben tartják azok nyelvi és kulturális hagyományait. A program közvetlenül nem tett említést szerb terüetről. 1848. március 27-én Újvidéken Đorđe Stratimirović vezetésével szerb bizottság alakult, és küldöttséget menesztett Pozsonyba, hogy tárgyaljon a

szerb program elfogadtatásáról. Kossuth kijelentette, az igények egy része a márciusi törvények meghozatalával teljesült, a többitől majd az országgyűlés dönt. A parlament azonban továbbra is úgy foglalt állást, hogy Magyarországon csak egy politikai nemzet létezik, és ezáltal is elvetette, hogy a szerbek egyenlő politikai nemzetet alkotnak. Ily módon a szerb–magyar ellentét kirobbanása elkerülhetetlenné vált. Kossuth Stratimirović figyelmeztetését – hogy a szerbek majd másik oldalon fogják igazukat keresni – hazaárulásnak tekintette, és kijelentette: a szerb–magyar vitát majd a kard fogja eldönteni. Válaszában Stratimirović megjegyezte, a szerbek nem félnek a kardtól.

1848 májusában Karlócán a szerbek nemzeti gyűlést tartottak. Az első nap pátriárkát és vajdát választottak, majd a második nap kimondták az önálló szerb politikai nemzet létét, valamint hogy a Szerémség, Bácska, Baranya és a határőrvidék területeiből különálló egységet hoznak létre a Habsburg-monarchián belül (Szerb Vajdaság). Az udvar eleinte elvetette a májusi szkupstina határozatait. A császárt Innsbruckban felkereső delegációnak azt mondták, csak a magyar országgyűlésben, a magyar kormánynál és a törvényes szerb gyűlésen nyilváníthatják ki kívánságaikat. A bécsi kormány érdektelenséget mutatott a szerb igények és elképzelések iránt.

A szerb–magyar ellentét 1848 májusában robbant ki, amikor az udvar úgy rendelkezett, hogy az udvari haditanács helyett a magyar honvédelmi minisztérium veszi át a felügyeletet a magyarországi és erdélyi hadsereg és laktanyák felett. A parlamenti választások júniusban nem módosítottak a magyar–szerb kapcsolatokon. A helyzet részben az itáliai forradalom leverése után változott meg, 1848 októberében az osztrák tábornokok a magyarok elleni harcra szólították fel a szerbeket is. A szerbek politikai és katonai döntésében, amely a több mint egy évig tartó háborúhoz vezetett, és amelyet a kölcsönös kegyetlenkedés jellemezett, nagymértékben szerepet játszott, hogy a szerbeknek nem volt igazi katonai szövetségesük (Horvátország ugyan a magyarok ellen lépett fel, de számos esetben meg nem értés terhelve a szerbek és a horvátok közötti kapcsolatokat, a románok pedig ingadoztak, illetve megegyezéseket kötöttek a magyarokkal), valamint a határőrség szerbjeinek elkeseredettsége az 1848. június 8-i császári döntés miatt, amely a magyar kormány alá rendelte a határőrvidéket. Az 1849. áprilisi detronizációval egy időben a magyar csapatok sikereket értek el a déli területeken, az év nyarán azonban az osztrák csapatok elfoglalták a szerbek által lakott vidékeket. A polgári és a katonai hatalom Jelačić kezében össz-pontosult.

A magyar politikai és katonai vezetők – későbbi memoárjaik tanúsága szerint – úgy látták, hogy az ellenségeskedésekért a szerbek a felelősek,

hiszen a magyar kormány nekik is biztosította a polgári egyenjogúságot és szabadságjogokat. Hálátlansággal vádolták meg a szerbeket, akiket korábban a magyar állam befogadott. A magyarok „nagylelkűsége” azonban csak a polgári szabadságjogokra és a nyelvhasználatra, valamint az egyház autonómiájára vonatkozott, ezen túl nem terjedtek a magyar engedmények. 1849 májusában Kossuth kijelentette: Magyarországot nem osztják fel, és elképzelhetetlen egy olyan kapcsolat Magyarország és a szerb területek között, mint amilyen a Porta és Szerbia között fennáll. Andrassy Gyula is hasonlóan nyilatkozott Ilija Garašaninnal folytatott tárgyalásain júniusban.

Annak ellenére, hogy a szerbek Bécs mellé álltak, az udvar sem igyekezett a szerbek igényeit teljesíteni. Ferenc József december 15-i manifestuma a májusi szkupstina határozatai közül csak a pátriárka- és vajdaságtást erősítette meg, a szerb adminisztratív terület kialakítását viszont nem. Az oktrojált alkotmány sem emelte a Szerb Vajdaságot koronataromány szintjére, amiképp Rajačić pátriárka kérte.

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság létrehozása (1849. november 18-i pátens) nem váltott ki egyöntetű örömet a szerbek körében, mivel jelentősen különbözött a szerb elképzelésektől. Kettévágták a Szerémséget, és az új egységnek nem volt része a továbbra is fennálló határőrvidék. A vajdaság valamivel több mint 1,4 millió lakosából 397 ezer volt román, 335 ezer német, 321 ezer szerb és 221 ezer magyar. A közigazgatás nyelve a német volt, de számos szerb befolyásos hivatalhoz jutott. Ebben az időszakban jöttek létre azok a lapok, amelyek köré a feltörekvő politizáló generáció tagjai tömörültek. A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1860. decemberi megszüntetését a németek és a magyarok örömmel fogadták, mivel a vajdaság léte a magyar államfelfogással összeegyeztethetetlen volt, és a nemzeti kérdés demokratikus, föderalista rendezésére nem volt fogadó készség a magyarok körében.

Az 1860-as évek elején elveszett a szerbek politikai szerepe, az udvar és a magyarok között tárgyalások kezdődtek. Az októberi diplomát és a februári pátentst a Svetozar Miletić körül tömörülő szerb liberálisok nem tekintették számukra kedvező kiindulópontnak. Úgy vélték, hogy jogi helyzetüket a magyar országgyűlésben létrehozott kompromisszum alapján kell rendezni. A privilégiumok a szerb liberálisok számára nagy tekintélyű, becses dokumentumok voltak, de ők államjogi szerződésekkel kívánták jogaikat biztosítani. Azt javasolták, hogy a svájci kantonok mintájára, főképpen Bács-Bodrog és Torontál megyék területeiből kerekítsenek ki egy nagy megyét, amelynek szerb jellege lenne a magyarországi megyei önkormányzatiság jellemzőivel (törvényhozás, közigazgatás).

Javaslatukat az 1861. évi országgyűlés sem hallgatta meg. A diéta 1848-as álláspontot foglalt el a nemzetiségi kérdésben (teljes polgári egyenlőség). A nemzetiségi kérdéssel foglalkozó bizottságba is szinte csak magyarokat választottak. Eötvös József javaslatát, mely anyanyelv-használati jogot biztosított a közigazgatás alsóbb szintjein, valamint az egyházban és az oktatásban, a szerb liberálisok szűk körűnek találták.

Az 1861 áprilisában megtartott szerb nemzeti-egyházi kongresszus (Blagoveštenski sabor) a taktikai és ideológia kérdésekben jelentkező megosztottság ellenére kiállt – mai kifejezéssel élve – a területi autonómia, egy szerb területi egység (vajdaság) létrehozása mellett. A vajdaságnak megyegyűlése, közigazgatási autonómiája, zászlaja, címere lenne, képviselőket küldene a magyar országgyűlésbe, hivatalos nyelve pedig a szerb. Az elképzelt terület 300 ezer szerbet és 350 ezer egyéb nemzetiségű ember foglalna magában, a határőrvidéki területekkel való kiegészítés után körülbelül egyenlő lenne a szerbek és más nemzetiségűek aránya (500-500 ezer). A gyűlés határozatait megküldték a királynak. Az államtanács ülésein a magyar kancellár, Forgács Antal több ízben is fellépett egy privilegizált terület létrehozása ellen, és Ivan Mažuranić horvát–szlavón udvari kancellár is el-lenezte a szerb terv megvalósítását (leginkább a Szerémségnek a vajdasághoz csatolását). A gyűlés határozatai egyúttal negatív visszhangot váltottak ki mind a magyar, mind a horvát országgyűlésben.

A kiegyezés hosszú időre megszabta a nemzetiségi igények sorsát is. A felirati vitában (1866. február) Đorđe Stratimirović és Svetozar Miletić ismételen sikertelenül léptek fel azon felfogás ellen, miszerint Magyarországon csak egy politikai nemzet van. A nemzetiségi képviselők indítványait a nemzetiségi törvény vitájában is elvetették. Miletić hiába próbálta az 1861. évi Blagoveštenski Sabor határozatait a törvény vitájában érvényre juttatni. Eötvös József kifejtette, Magyarország nemzetiségi szempontból olyan sokszínű, hogy nem lehet nemzetiségi területekre felosztani úgy, hogy mások nemzeti érzelmeit és jogait ne sértenék. A nemzetiségek egyenjogúságáról szóló (1868:44. tc.) törvény paragrafusai a polgári egyenlőség biztosítása mellett a nemzetiségi joghasználat lehetőségeit sorolják fel. A szerb politikusok kritizálták a népiskolai törvényt is, mivel véleményük szerint oktatási rendszerüket teljes mértékben, minden beleszólás nélkül az egyházi-iskolai autonómia kereteiben kell intézni.

Az 1860-as évek második felében a szerb liberális politikusok Miletić vezetésével párttá szerveződtek (Szerb Nemzeti Liberális Párt). Becskereki programjukban (1869) kiálltak a nemzetiségek egyenlősége, a közigazgatási egységek nemzetiségek szerinti kialakítása mellett, valamint megismétel-

ték a blagoveštenski nemzeti-egyházi kongresszuson megfogalmazott szerb terület kialakítása iránti igényüket. A párt képviselői a következő parlamenti ciklusban (1869–1872) megtapasztalták: a nemzetiségekkel kapcsolatos magyar felfogásban nincs változás. A magyar politikai vezető réteg egyre inkább az asszimiláció erősítésében látta hatalma biztosításának zálogát.

A szerb liberális parlamenti képviselők az újabb ciklusokban is határozottan próbálták a nemzeti és demokratikus érdekeket védeni, Mihailo Polit Desančić bírálta a határőrvidék beolvasztását a megyékbe, és közeledett az általános választójogot követelő baloldalhoz, mivel a választójog kiterjesztése a nemzetiségek egyenjogúságához is hozzájárulna. A Deák-párt és a Tisza-féle Balközép Párt egyesülése, a Szabadelvű Párt létrejötte (1875. március 1.) a nem magyar nemzetiséggel szemben még keményebb fellépéshez vezetett. Kiviláglott ez Polit és Tisza Kálmán vitájából is. Az 1875. évi választásokon csak két szerb liberális került be a parlamentbe (Miletić és Polit), ami mutatta, a becskereki program szellemében aligha lehet megoldani a szerb kérdést. A többi szerb képviselő személyes érdekeitől vezérelve a magyar pártok padsoraiban foglalt helyet, és a szerb kérdésre a magyar Szent István-i állameszme szemszögéből tekintett.

A keleti kérdés előtérbe kerülésével újabb ellentét bontakozott ki a szerb liberális képviselők és a magyar parlamenti többség, valamint a magyar közvélemény között. Az Osztrák–Magyar Monarchia politikája ugyanis nem támogatta a szerbek által lakott államok egyesülését, vagyis a szerb államiság gondolatát. Miletić 1876 májusában–júniusában belgrádi barátainak 20–30 ezer dél-magyarországi szerb harcost ígért a törökellenes háborúhoz. Nem sokkal később, július 5-én felségárulás vádjával letartóztatták. Ezzel végleg lezárult a szerb–magyar szolidaritás és politikai együttélés lehetősége. Miletić letartóztatásával véget ért az a korszak, amelyekben a szerb elit a szerb kérdést Magyarországon belül kívánta megoldani, mégpedig a szerb–magyar politikai egyenlőség, a polgári és kollektív jogok elve alapján.

Az 1875-ös választások után a Szabadelvű Párt konszolidálta a hatalmát. A korszakban Magyarország egyrészt igyekezett nagyobb önállóságot szerezni a bécsi udvartól és katonai köröktől, másrészt az erőltetett asszimilációval a magyar állameszmét és a nem magyar népek feletti uralmat kívánta erősíteni. A Monarchia imperialista törekvéseit sem a magyar kormány, sem a magyar parlament komolyan nem kérdőjelezte meg. A magyar külpolitikai törekvéseket, amelyektől végső soron a magyar–szerb kapcsolatok is függtek, az orosz expanziótól való félelem határozta meg. Ez befolyásolta a közvéleménynek a magyarországi szerbekről és a szerbiai törekvésekről kialakított képét is, és csak a XX. század elején, amikor Oroszország a Tá-

vol-Kelet irányába fordult, gyökeresedett meg a magyar vezetőkben, hogy az összeütközés Oroszországgal elkerülhető.

A szerb liberális politika Miletic letartóztatása és bebörtönzése után új fázisába érkezett. A szerb liberálisok az 1876–1918 közötti korszakban a magyar állameszmét minden lehetséges fórumon bírálták. Szemben a turkofil magyar állásponttal a liberális szerb politikusok és sajtó a török Európából való kiszorítását, az Oszmán Birodalom elleni háborút, ennek nyomán Bosznia és Hercegovina, illetve Szerbia egyesülését vizionálták és támogatták. Polit a Branik hasábjain többször is hangot adott, hogy a magyar és a szerb törekvések egymással szöges ellentétben állnak. Az 1878., majd 1881. évi választások után parlamentbe jutó szerb liberális képviselők bírálták Bosznia-Hercegovina okkupációját. 1882-ben Miletic nem szavazta meg, hogy pótlólag forrásokat biztosítsanak a Boszniában lévő okkupációs erők számára (a kormánypárti szerb képviselők viszont igen). 1879-ben Polit bírálta a magyar nyelv mint tantárgy bevezetését az iskolai oktatásba, mondván, semmilyen oktatási, kulturális haszna nincs, egyedül politikai célja van. (A kormánypárt padsoraiban ülő Petar Stojkovic viszont támogatta a javaslatot, sőt szerinte már tíz évvel korábban be kellett volna vezetni.) 1883-ban a középiskolai törvény vitájában Polit bírálta a diszkriminatív magyar politikát, és kifejtette, a magyar kultúra nem áll a nem magyar népek kultúrája felett.

Nem sokkal az 1884. évi választások előtt a szerb tábor tovább differenciálódott. Az úgynevezett notabilitások szakítottak a becskerekkel, és új programot alkottak, amely 67-es alapokon állt, és a nemzeti törvényben foglaltak, valamint a nemzeti-egyházi autonómia tiszteletben tartását jelölte meg célként. Képviselőik a parlamentben általában a kormánypárttal szavaztak.

A korábbi Szerb Nemzeti Liberális Párt kettészakadt, az ifjabb nemzedék tagjaiból létrejött a Szerb Nemzeti Radikális Párt. Mind a két irányzat elképzeléseit egy-egy lap kürtölte világgá (Branik, illetve Zastava). A liberálisok programja, amely a Branikban jelent meg, nem szakított a becskerekkel programmal. Ugyanakkor a szerb vajdaság elképzelése egyre ritkábban és egyre inkább mint csak emlék jelent meg a lapban, a liberálisok a nemzeti egyenjogúság kérdései felé fordultak. Polit a nemzetségek 1895. évi budapesti kongresszusán Magyarország átalakítását, a nemzeti autonómiák megyei alapon való kialakítását javasolta.

A radikálisok szintén sok mindent átvettek a miletici programból, de társadalmi változásokat is sürgettek. 1887-es programjukban az osztrák-magyar kiegyezés megváltoztatását javasolták, Magyarországnak nagyobb

autonómiát kívívva. Együttal kimondták, a szerbeknek joguk van az autonómiára, és nem csak nemzeti-egyházi autonómiára. Elvetették a nemzetiségi törvény által is képviselt egy politikai nemzet elvét; a nemzetiségek egyenlőségét és a közigazgatási területek nemzetiség szerinti átalakítását tüzték ki célul, a nemzetiségeknek szélesebb anyanyelvhasználatot biztosítva. Horvátország területén a szerb pravoszláv egyház teljes autonómiáját, a szerb nyelv, valamint a cirill és a latin írás egyenjogúságát követelték. Az 1902. májusi nemzeti-egyházi kongresszusi választások során a Jaša Tomić vezette radikálisok a szerbségen belüli legmeghatározóbb elemmé váltak. A radikálisok a századfordulótól kezdve élesen bírálták a magyarosítást, Tisza István pártját, de a magyarországi parlamentben ekkor csak egy képviselőjük volt.

A Radikális és Liberális Párt képviselői utójára az 1906–1910 közötti ciklusban vettek részt az országgyűlés munkájában (3, illetve 1 képviselő). Polit parlamenti beszédében továbbra is elfogadhatatlannak tekintette a magyar politikainemzet-felfogást. Az 1868–1906 közötti magyar politikát elhibáztattnak és antidemokratikusnak mondta, Magyarországot pedig arisztokratikus, oligarchikus államnak nevezte. Felhívta a figyelmet a föderalizmus elvére. A későbbiekben felszólalt a vámháború ellen, valamint interpellált a balkáni vasútépítések és a Szerbiával kötött kereskedelmi szerződés ügyében. Felszólalásai során és cikkeiben élesen elítélte az annexiót. Tiltakozott az Apponyi-féle iskolatörvény ellen, amely bevezette a magyar nyelv kötelező oktatását az iskolákban, és amelytől gyors asszimilációt vártak a magyar képviselők. Ugyanakkor egyre elviselhetlenebbnek érezte az őt körülvevő hangulatot a parlamentben.

A Balkán-háborúk idején újabb próbatétel nehezedett a szerb–magyar kapcsolatokra és a magyarországi szerbekre. Tisza István magyar miniszterelnök a harcos balkáni beavatkozás híve volt. A magyar sajtó Szerbia megbüntetése, az önálló albán állam megalakítása mellett agitált, elítélte Montenegrót, mondván, megakadályozta a békefolyamatot. A második Balkán-háború idején Bulgária összeomlástól való megmentése mellett szállt síkra. Ezzel szemben a nemzeti felszabadítás és a szerb államiság programjának megvalósítását a magyarországi szerb politikai közösség egyöntetűen üdvözölte.

Összességében a magyar állameszme rányomta a bélyegét szinte valamennyi kérdésre. Az 1867-ben kialakított keretek között, amelyhez a magyarok és a szerbek teljesen ellentétes módon viszonyultak, a szerbek nem tudták elérni politikai és nemzeti egyenjogúságukat és nem tudták megvalósítani nemzeti programjukat azokon a területeken, ahol többséget alkottak.

A magyar kormány és közvélemény elutasította a nem magyar népeknek Magyarország nemzeti és föderatív alapon való átalakítására vonatkozó elképzeléseit. A magyar mint egyedüli politikai nemzet gondolata akadályt képezett a szerb politikai-területi autonómia megvalósítása előtt. A szerb politikusok több nemzedéke sikertelenül harcolt a magyar felfogás ellen.

1914-ben újabb háború kezdődött. Az I. világháború végén, amikor a magyar politikusok az ország egyben tartásán munkálkodtak, Tomić a Károlyi Mihállyal folytatott beszélgetés után, a felajánlott poszt ellenére úgy döntött, hogy a szerb kérdés megoldását már nem Budapesten, hanem Belgrádban keresi. 1918. november 25-én az újvidéki nemzeti gyűlés kimondta Bácska, Bánát, Baranya elszakadását Magyarországtól és a Szerbiához való csatlakozást. A délszláv állam megalakulásával a szerb államiság gondolata diadalmaskodott az egykori Habsburg-monarchia területén. A következő évtizedek eseményei azonban bizonyították – fejezi be a főszöveget a szerző –, hogy ez a győzelem nem minden tekintetben hozta el a szerb nemzetnek a stabilitást, a társadalmi felemelkedést és a tartós békét.

Dejan Mikavica széles tematika, több egymással szorosan összefüggő kérdéskör bemutatására vállalkozott (így például a magyar és a vajdasági szerbek politikai elképzeléseinek alakulása, a szerb–magyar, a Habsburg–magyar viszony változása, illetve hatása a szerbek lehetőségeire, a jogi keretek átalakulásai, a balkáni népek küzdelmeinek visszhangja). A vezérfontalat azonban végső soron a magyar, illetve a szerb állameszme egymással való szembenállása, valamint a területi autonómia kérdése adta. A kötetből az a felfogás olvasható ki, hogy a szerbeket a XVII. század végi privilégiumok nyomán egyfajta saját terület illeti meg, és ennek az autonómiának az elérése határozta meg a szerb politikai célokat a kezdetektől fogva az 1790-es temesvári, az 1848. májusi és az 1861. évi nemzeti-egyházi kongresszusokon át a dualizmus kori szerb liberálisok megyéket kikerekíteni javasoló gondolataiig. A magyar országgyűlés a privilégiumokat, majd igényeket nem cikkelyezte be, ezáltal, illetve később a nyelvhasználati és oktatási törvények meghozatalával diszkriminálta a szerbeket.

A kötet a mai szerb nemzeti perspektívából íródott, abból a tényből kiindulva, hogy ezen a területen sikeresen végbement a nemzetegyesítés, mivel a vajdasági szerb területek a szerb államhoz tartoznak. Ebből következően a könyv a mai helyzetet elősegítő törekvéseket tárgyalja legrészletesebben, így az autonómiaigényeket. A főrendiházban helyet foglaló főpapok, illetve a magyar kormánypártokhoz kapcsolódó képviselők tevékenységét csak említés szintjén hagyja. Az olvasó soknak érezheti a diszkrimináció szó használatát, a korabeli jogrend, illetve korszellem ugyanis más volt,

mint mai felfogásunk és értékítéletünk (és hozzátehetjük, a privilégiumok is tartalmaztak számos feltételt). A gazdag szakirodalmi és forráshivatkozások között sajnálatosan nem lelhetjük fel a parlamenti naplókat, igaz, Miletić és Polit beszédeit a korabeli sajtó szerbül közölte. Vajon a területi autonómia, ami – ha jól értjük a szerzót – megillette volna a szerbeket, hova vezetett volna, megbékéléshez vagy sem, csak az egyik kérdés, amit a kötet fölvet, és ami gondolkodásra serkent. Bár a tényanyag egy része korábban is ismert volt, mindenesetre érdemes látni, miként ítéli meg a jelenlegi szerb történetírás az egykori magyarországi szerbek történelmét.

Dejan Mikavica: Srpsko pitanje na Ugarskom saboru 1690–1918. (A szerb kérdés a magyar országgyűlésben, 1690–1918.) Novi Sad, Filozofski fakultet, Odsek za istoriju, 2011. 288 p.

Bíró László